

عنوان : نقش فضای مجازی در تغییرات رفتاری خانواده

استاد راهنما: سکینه صفیعی

نویسندگان: حدیثهبرزگر اسدی، نرگس عبادی، حانیه مرادی

حوزه علمیه امام جعفر صادق علیه السلام شهرستان بویین زهرا

استان قزوین

چکیده

فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که توانسته در زندگی مردم جا باز کند تا جایی که مردم بسیاری در فضای مجازی کنار هم آمده و از این طریق با هم ارتباط برقرار می کنند. امروزه خانواده ایرانی در سبب فرهنگی خود مواجه با فضای مجازی است که هر کدام به نوبه خود بخشی از فرآیند تأثیرگذاری در خانواده را هدف گرفته اند. در پژوهش حاضر تلاش شده به بررسی نقش فضای مجازی بر تغییرات رفتاری خانواده با ارائه راهکارهای مقتضی پرداخته شود. بدون شک تا به امروز فضای مجازی آسیب های قابل توجهی بر روی رفتار خانواده ها داشته و در صورتی که کاربران فضای مجازی بدون داشتن نگاه آسیب شناسانه و سواد مجازی و نیز بدون دغدغه حفظ ارزش های سبک اسلامی ایرانی، وارد این فضای مسموم و آلوده شوند، ضررهای غیر قابل جبرانی به خانواده وارد خواهد آمد. در این پژوهش که بصورت توصیفی-تبیینی و به روش کتابخانه ای گردآوری شده، سعی بر آن است که با نقش فضای مجازی در تغییرات رفتاری خانواده بررسی و نسبت به اثرات مخرب آن آگاهی بخشیم.

واژه های کلیدی: فضای مجازی، رفتار، خانواده

مقدمه

امروزه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه ای است که در هر کجای زندگی انسان، جلوه های حضور فناوری اطلاعات و ارتباطات به چشم می خورد. اینترنت و سرویس های ارائه شده در قالب آن، در عین حال که ابراز مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است، می تواند مخرب نیز باشد. شبکه های مجازی ابزار جنگ نرم دشمن هستند که هدف آن نابودی خانواده هاست. شبکه های اجتماعی نقش پررنگی در دنیای امروز دارند و نمی توان آنها را نادیده گرفت. این شبکه ها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد و در سطح کشورها و حتی بین الملل تاثیرگذارند، به همین دلیل در حال گسترش هستند و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهمتری را در زندگی بازی خواهند کرد. خانواده مناسب ترین جایگاه برای تامین نیازهای انسان و بهترین بستر برای تامین امنیت و آرامش روانی است.

فضای مجازی اگر چه سطح تعاملات ما را گسترده تر کرده است اما باعث دور شدن اعضای خانواده از یکدیگر می شود. امروزه بیشتر افراد در فضای مجازی حضوری فعال دارند و و فضای مجازی نقش مهمی در زندگی این افراد ایفا می کند. همین باعث شده تا افراد سرگرم این محیط شوند و تمرکزی بر خانواده نداشته باشند. اگر چه این فضا تاثیرات فردی و اجتماعی زیادی بر افراد گذاشته اما آسیب هایی هم به همراه دارد که شما در خانواده به راحتی آن را مشاهده خواهید کرد. این تاثیرات منفی کارکرد خانواده را مختل خواهد کرد. فضای مجازی باعث شده تا خانواده ها دبر روابطی گرم و صمیمانه با هم نداشته باشند.

وقتی همه سرگرم فضای مجازی هستند در واقع مهمترین عنصر تعامل و گفت و گو در خانواده از بین رفته و فرزندان هر روز از خانواده فاصله می گیرند و غرق در این فضا می شوند و آسیب های اینترنتی بیشتری به آنها وارد می شود. آسیب های این فضا زندگی زوج های جوان را هم با خطرات زیادی چون خیانت روبرو کرده است. اگر چه حذف کامل اینترنت و دور شدن از فضای مجازی

کتر سختی است اما شما می توانید با مدیریت درست تنها زمان کمی را به سرگرمی در این فضا اختصاص دهید. آسیب های وارد شده فردی و اجتماعی هستند و کل خانواده را درگیر خواهد کرد.

با این حال، در عصر کنونی، نظام خانواده دچار مشکلات و چالش هایی شده است که کم کم آن را به سستی و تزلزل می کشاند. در این میان ضروری است عوامل ثبات و سازوکارهای ایجاد ارتباط صمیمانه و سازنده را بررسی کنیم و محیطی سالم و بانشاط برای پرورش فرزندان فراهم آوریم.

درمورد این موضوع در کتب قدیمی و معاصر مطالب فراوان یافت می شود از آن جمله: رسانه و تحکیم خانواده نوشته منصوره حسینی منش، تاثیر فضای مجازی بر تعالی و تحکیم خانواده (مقاله کنفرانسی اولین همایش ملی علوم رفتاری و اسلامی) نقش رسانه ها در تغییر ارزش ها و هنجار های خانواده نوشته فاطمه ملک پور، بررسی نقش رسانه در استحکام و آموزش خانواده و مقابله با تأثیرات منفی آن و... مقاله "تعارضات کاربری فضای مجازی با سبک زندگی اسلامی با تاکید بر جایگاه زمان، خانواده و روابط اجتماعی" به قلم دکتر سید عبدالکریم حسن پور و همچنین "بررسی تأثیر و نقش فضای مجازی در سبک زندگی اسلامی" نوشته آقایان محمدطاهر مطهری کلور / آرش هاشمزاده علی آباد / محمدرضا عطایی / عباس نجفی ، به برخی از آسیب های فضای مجازی بر سبک زندگی اسلامی پرداخته اند. حمید جعفریان نیز در پژوهش خود با عنوان "آسیب شناسی فضای مجازی و خانواده" بصورت مختصر برخی از آسیب های فضای مجازی بر خانواده را آورده است.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- فضای مجازی

فضای مجازی یا فضای سایبر یا فضای انگاری (cyberspace سایبر اسپیس) یک مفهوم برای توصیف فناوری دیجیتال به هم پیوسته گسترده است. این واژه در دهه ۱۹۸۰ وارد ادبیات علمی-تخیلی شد و شاغلان در زمینه کامپیوتر و علاقمندان، به سرعت آن را بکار بردند و در دهه ۱۹۹۰ رونق یافت و در میان عامه رواج یافت. (جلیلی، ۱۳۹۸، ص ۸).

۱-۲- خانواده

واژه «خانواده» در لغت، به اعضای تشکیل دهنده آن، یعنی اهل خانه، اهل بیت، مجموعه ی افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که زیر یک سقف زندگی می کنند و مجموعه خویشاوندان تعریف شده است.

برخی صاحب نظران علوم انسانی و اجتماعی مانند کوئن، خانواده را گروهی از افراد می دانند که از راه خون، زناشویی و یا فرزندپذیری با یکدیگر ارتباط داشته و طی یک دوره ی زمانی نامشخص، با هم زندگی می کنند.

به صورت خلاصه و در تعریفی خانواده هسته‌ای مبتنی بر رابطه نسبی یا سببی میان اعضای خانواده است. (اعزازی، جامعه شناسی خانواده، ۱۴۰۳، ص ۱۰)

در زمینه نقش رسانه‌ها در دگرگونی ارزش‌های فردی و اجتماعی جوامع مخصوصاً خانواده، به یکی از پارادایم‌های مسلط در حوزه ارتباطات و توسعه در دهه‌های ۶۰ تا ۷۰ میلادی می‌توان اشاره کرد که بر نقش رسانه‌ها به عنوان موتور دگرگونی و تغییر ارزش‌های جوامع سنتی و ورود به جامعه مدرن تأکید می‌شود.

بر اساس این نظریه، رسانه به انتشار یا اشاعه نظام ارزشی کمک می‌کند که خواهان نوآوری، تحرک، موفقیت و مصرف است. دانیل لرنر، جامعه‌شناس امریکایی و از معتقدان این رویکرد به نقش رسانه‌ها در تغییر ارزش‌های سنتی در جوامع و جایگزین شدن ارزش‌های مدرن اشاره کرده

این تحولات سبب سست شدن پیوندهای درون خانواده، افزایش طلاق، ناتوانی در تربیت فرزندان و... شده و از سوی دیگر پی آمدهای مثبتی چون افزایش سطح آگاهی اعضاء خانواده، شناخت روش های بهتر در برخورد با فرزندان، استفاده بهتر از امکانات بهداشتی، آموزشی و... داشته است.

در واقع رسانه از سویی باعث تقویت برخی از ارزش های اجتماعی و از سوی دیگر باعث تضعیف آنها شده است. آنچه می تواند نقش و اهمیت رسانه اعم از استفاده در برنامه ریزی یا برنامه سازی در بعد مثبت آن افزایش دهد شناخت علمی و دقیق ویژگی ها و کارکردهای نوین خانواده است و تنها در این صورت است که رسانه می تواند با تولید برنامه های مناسب ضمن دستیابی به اهداف تعریف شده از پی آمدهای ناخواسته آن جلوگیری کند و رسانه می تواند با اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم بر نهاد خانواده بسیاری از ناهنجاری های درون خانواده را کاهش دهد و در تعالی خانواده مؤثر واقع شود.

از آنجا که الگوسازی رسانه برای والدین و فرزندان امری بدیهی است و تجربیات فراوانی این موضوع را به اثبات رسانده است عملکرد رسانه در قالب طرح الگوهای موفق ضمن تقویت باورهای درست و تصحیح نگرش های نادرست منجر به تغییر رفتار به عنوان هدف غایی آموزش خواهد گردید.

۸-وظایف رسانه در امور فرهنگی

مسئله مهم دیگری که اهمیت موضوع را دوچندان میکند، سلطهء اطلاعاتی میگوید: هدف غرب تکنولوژیکی جهان غرب است. در این زمینه کاستلز از به کارگیری سامانه های ماهواره ای، ایجاد بستری مناسب برای یکسان سازی فرهنگی و جهانی سازی اقتصاد لیبرالیستی است. در این صورت، شاهد نابودی ارزشهای ایدئولوژیک، فرهنگی و هویتی جوامع در حال توسعه ای خواهیم بود که تحت تأثیر فرهنگ لیبرالی غرب قرار گرفته اند، فرهنگ غربی روز به روز در فرهنگ ایرانی- اسلامی رخنه میکند و سعی در تحمیل و درونی کردن ارزشها و هنجارهای خود از طریق شبکه های نوین ارتباطی دارد که به تبع آن، نوعی شکاف و تضاد بین اولویت های فرهنگی و شیوه های تفکر و نگرش و هنجارها و ارزش های نسل جدید با نسل قبلی پدید می آید.

^۱ دهشیری، اندیشه انقلاب اسلامی، ص ۷۶

در خصوص تأثیرات و پیامدهای اینترنت، پژوهش زیهو و هی (۲۰۰۲) نشان داد که استفاده از اینترنت موجب کاهش فعالیت، مشارکت و روابط افراد در درون خانواده می شود. بالو (۲۰۱۱) نشان می دهد که ارزشهای خانوادگی مردان بیشتر تحت تأثیر اینترنت قرار دارد؛ در حالی که ارزشهای خانوادگی زنان بیشتر از تحصیلات تأثیر میپذیرد. (زنجانی زاده، و محمدجواد، ۱۳۸۴، ص ۱۳) با بررسی متغیرهای اینترنتی و غیراینترنتی نشان دادند سهم متغیر اینترنت در تبیین ارزش های خانواده ۱۰ درصد است و استفاده از اینترنت بر ارزشهای خانواده تأثیر منفی دارد. (شهابی، ۱۳۸۵، صص ۳ و ۹) تحقیقات نشان میدهد که استفاده از رسانه های جمعی یکی از عواملی است که به صورت مستقیم بر ارزش های خانوادگی تأثیر دارد. (کفاشی، ۱۳۸۸، ۵۴) به رابطه آماری معکوس بین استفاده از اینترنت و ارزشهای خانواده دست پیدا کرده و در پژوهشی دیگر این رابطه معکوس را با استفاده از مدلسازی معادلات ساختاری تأیید کردند. (کشتی آرای و اکبریان، ۱۳۸۹، ۳۴) نیز نشان دادند که دانشجویان در تعامل با اینترنت تجارب زیادی کسب میکنند که این کسب تجربه در هنجارها، باورها، عقاید، اخلاق و نمادهای کلامی آنها تأثیر دارد. این تجارب را میتوان تحت سه مفهوم یادگیری ارزش های جدید، هنجارهای جدید و نمادهای کلامی جدید دسته بندی کرد. (کاشانی ۱۳۹۰، ۵۲) نشان میدهد که رسانه ها آنقدر که در دین گریزی افراد نقش دارند، در دین پذیری آنها نقشی ایفا نمی کنند. مطابق با یافته های پژوهشی ابوالقاسمی، نوروزی و طالبزاده نوبریان (۱۳۹۲) رابطه ی معنادار معکوسی بین استفاده از اینترنت و ارزش های خانواده وجود دارد. (لبیبی ۱۳۹۲) نشان می دهد که جامعه ایرانی ارزش های خانوادگی در شش جنبه شامل معنای سنتی زندگی خانوادگی، باور به تمایزات جنسیتی، غلبه الگوهای جدید همسرگزینی، تضعیف فضای گفتگو و تعامل، تضعیف باورهای دینی و اعتقادات مذهبی و غلبه تفکر فردگرایی در کنار ضعف باورهای اخلاقی دچار تحول شده است. طبق نتایج مطالعه (احمدزاده و قاسمی ۱۳۹۲) استفاده از اینترنت دارای اثر مثبت و فزاینده با گرایش بر ارزشهای عقلانی و اثر کاهنده بر ارزشهای سنتی است. یافته های تحقیق (احمدی، عدلی پور، میرمحمدتبار و ابوترابی ۱۳۹۴) حاکی از آن است که بین میزان و نحوه استفاده و مشارکت در فیسبوک و ارزش های خانوادگی رابطه ای معکوس وجود دارد؛ اما بین میزان اطلاع خانواده در استفاده فرزندان از فیسبوک و ارزش های خانوادگی رابطه معنادار مستقیمی وجود دارد. (مدیری و مهدوی ۱۳۹۴) در پژوهش خود دریافتند که در شهر تهران عناصری از ارزشهای پست مدرن خانوادگی به چشم می خورد که از نسل اول به سوم سیر صعودی داشته و متأثر از مصرف رسانه، احساس ناامنی اقتصادی، تجرد، نسل و درآمد است. به طور کلی، پژوهش های صورت گرفته در

داخل و خارج کشور نشان می دهد که رسانه ها نقش مهمی در شکل دهی و تغییر ارزشهای خانواده ها و نسل جوان دارد. با این حال، کم و کیف این تأثیرگذاری با توجه به بسترهای مختلف فرهنگی، نیازهای مخاطبان و سایر متغیرها متفاوت است.

نتیجه گیری

ارتباط از طریق فضای مجازی در سال های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف افراد (فردی و اجتماعی) تأثیر گذارند. در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیر گذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته اند، نمی توان آن ها را نادیده گرفت. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه ی افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود، به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند، تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه ی نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم می باشد و برای جلوگیری ازهم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آن هاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آن ها به صورت نا صحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز میشود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید. از همین روست که رهبر فرزانه ی انقلاب می فرمایند: مسئولان وظایف متعدد و مهمی دارند، از جمله افزایش آگاهی های عمومی، تقویت آموزش و پرورش و جدی تر پرداختن به فعالیت های مرکز ملی فضای مجازی، در این صورت می توان از فضای مجازی به عنوان یک فرصت بهره گرفت، بی آنکه تهدیدهای آن بر ایمان ددرساز شود.

فهرست منابع

*قرآن کریم

- (۱) ابن منظور، محمد بن مکرم، «لسان العرب»، مصحح: میردامادی، للطباعة، بیروت، ۱۴۱۴ ق.
- (۲) احمدزاده، روح الله و قاسمی، طیبه بررسی نقش اینترنت بر ارزشهای خانواده (مورد مطالعه؛ جوانان منطقه ۱۵ تهران، ۱۳۹۲
- (۳) احمدی، عزت الله؛ عدلیپور، صمد؛ میرمحمدتبار، احمد و ابوترابی، فاطمه تأثیر شبکه اجتماعی فیسبوک بر ارزشهای خانوادگی دانش آموزان مقطع متوسطه شهر تبریز. فصلنامه توسعه اجتماعی، ۱۳۹۴
- (۴) اعزازی، شهلا، کتاب جامعه شناسی خانواده، روشنگران و مطالعات زنان، ۱۴۰۳
- (۵) امام جمعه زاده، جواد؛ مرندي، زهره؛ رهبرقاضي، محمودرضا و سعیدی ابواسحقى، لیلا بررسی رابطه مصرف رسانه و سبک زندگی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان. فصلنامه پژوهش ارتباطی، ۱۳۹۲
- (۶) جلیلی، تورج، مفهوم سایبر در تبیین و خلق فضای معماری، اولین همایش ملی فناوریهای نوین در علوم مهندسی، ۱۳۸۹
- (۷) روشه، گی، جامعه شناسی تلکوت پارسونز، مترجم: عبدالحسین نیک گهر، ناشر: نشرنی، ۱۳۹۸
- (۸) زنجانی زاده، هما و محمدجوادى، علی بررسی تأثیر اینترنت بر ارزشهای خانواده در بین دانش آموزان دبیرستانی ناحیه ۳ مشهد (در سال ۸۲-۸۳). مجله جامعه شناسی ایران، تابستان ۱۳۸۴
- (۹) سگالن، مارتین، جامعه شناسی تاریخی خانواده، مترجم: حمید الیاسی، ۱۳۹۳.
- (۱۰) شهابی، سیامک تحلیل عوامل مؤثر بر ارزشهای خانوادگی جوانان روستایی؛ مطالعه موردی استان اصفهان. (پاییز ۱۳۸۵).
- (۱۱) لیلا یزدان پناه، محمد حسین پناهی، اثر ویژگی های فردی بر مشارکت اجتماعی، شماره ۲۶، ۱۳۸۳
- (۱۲) مک کوئیل، درآمدی بر نظریه ی ارتباطات جمعی، مترجم: پرویز اجلالی، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، ۱۳۸۸